

GYARMATI ENIKŐ
szabadfoglalkozású történész MA

Aetas 38. évf. 2023. 3. szám, 108–120.
ISSN 0237-7934
DOI 10.14232/aetas.2023.3.108-120
www.aetas.hu

Adalékok az alpesi turizmus magyar nőtörténetéhez a 19. században

A magyar turizmus női szempontú történetének számbavételére először Márki Sándor tett kísérletet.¹ Negyven magyar utazónő útját tárta fel a Földrajzi Közleményekben 1889-ben közreadott tanulmányában, húsz utazó esetében kivonatolta, tárgyalta az írásban hátrahagyott utazási emlékeket. A szerző véleménye szerint más országokkal összehasonlítva a magyar nők európai utazásban való részvétele csekély volt.² Márki történeti vázlatában többségben vannak az európai nagyvárosokról született női beszámolók, ezért úgy tűnhetett a 19. század utolsó harmadában, hogy a korabeli turizmusban a hegyóriások csöndjét még kevés utazásra vágyó nő választotta. Márki arra volt kíváncsi, vajon milyen női motivációk álltak egy-egy út mögött, milyen női benyomásokat közvetítettek a szerzők a közvélemény felé. Először azt kutatta, hogyan gondolkodtak a nők utazásuk során.

Márki megállapítása szerint a 19. század közepén a magyar nők között nem volt általánosan jellemző az utazási hajlam, legalábbis a szerző által idézett Csáky Antal grófné, született br. Vécsey Anna 1843. évi olaszországi utazásainak vázlataiból ez a személyes vélemény ragadható meg.³ Az újkor elejéig elsősorban zarándoklat vagy a férjhez történő utazás kínált motivációt a magasabb rendű és rangú nők számára az útra keléshez.⁴ Az Európában a felvilágosodás korától egyre terjedő tanulmányút egyelőre a férfiak „kiváltsága” maradt, a nők inkább szórakozásként tekintettek utazásukra. Nyilvánvaló tehát, hogy a férfiak által hátrahagyott útleírások kiterjedtebb forrásanyagot (és ezzel nagyobb kutatási potenciált) jelentenek mind a mai napig a történeti kutatások számára. Érdemes kiemelni, hogy például a legintenzívebben utazó társadalmi réteg, a kereskedelmi utazó Márki tanulmányában egyáltalán nem jelent meg, holott társaságukban feltehetően nők is megfordultak a nagy európai kereskedelmi központokban. A női turistáskodás általános elfogadásához a szabadelvű szellem fejlődésére és általánossá válására volt szükség.⁵

A Magyar Királyságban az 1830-as évektől vált könnyebbé az utazás, ami egybeesett a helyváltoztatások számának Nyugat-Európában tapasztalható fellendülésével.⁶ A magyar utazók között egyértelműen többségben lévő férfiak több hónapos európai útjuk programjaként, jórészt a hazafelé vezető út állomásaként átlagosan három-négy hetet töltöttek el

¹ Márki: *Magyar nők utazásai*, i. m.

² Márki: *Magyar nők utazásai*, 156–157.

³ Márki: *Magyar nők utazásai*, 110. Gr. Csáky Antalné br. Vécsey Anna (1785–1851) Utazási vázlatok Olaszországban címmel 1843-ban adta közre útiélményeinek leírását.

⁴ Márki: *Magyar nők utazásai*, 89–93.

⁵ Déry: *A hölgyturistákról*, 165–167.

⁶ Az utazások sűrűbbé válásáról 1837 és 1847 között, ennek lehetséges politikai, gazdasági és intellektuális okairól lásd: Szász: *Hogyan olvassunk útleírást?* 58–59.

Svájcban. Az alpesi országot bejáró körúton a sűrű program helyszínenként csupán egy-két nap eltöltését tette lehetővé. A kivált a kulturális emlékeket és a politikai intézmények működésének megismerését középpontba állító tanulmányutak részét elvéve képezte egy-egy egynapos kirándulás a Rigire, a berni Alpokba vagy Wallis hegycsúcsaira, azaz az Alpok megismerése nem volt még egy európai Grand Tour elsődleges célja.⁷ Maga az alpesi turizmus a magyarok számára az alpinizmus aranykorszaka után, azaz az 1870-es évektől vált kimondott úti céllá. A svájci turizmus történeti korszakolásában az első fázis a 18. század közepén vette kezdetét, amikor fiatal arisztokraták az európai tanulmányút részeként Svájcot is érintették. A második fázist, az 1820 és 1875 közé tett időszakot a közlekedési infrastruktúra fejlesztése jellemezte, az új közlekedési eszközök, főleg a vasút elterjedésével, a szállásinfrastruktúra és a járható utak kiépítésével. Az alpinizmus aranykorát ebben a fázisban azért helyezték a történészek jobbára 1855 és 1865 közé, mert ekkor zajlott az Alpok magasabb csúcsainak a meghódítása. A harmadik történeti szakasz az első világháborúig tartott, és a turistápar nagyfokú tömegesedése jellemezte.⁸ A huszadik századba helyezett negyedik és ötödik fázis már kívül esik tanulmányunk időkeretén. Fontos történeti adalékot kínál John Matthieu svájci tájtörténész a növekedés dinamizmusáról azzal az adattal, miszerint 1750 és 1790 között nyolcszorosára emelkedett a Svájcot meglátogató európaiak száma.⁹ Mivel az ebben a témában végzett kvantitatív kutatások még hiányoznak, nehéz véleményt alkotni, mégis úgy tűnik, hogy a magyar utazók nagyobb számban csak néhány évtizedes késéssel váltak ennek az európai fellendülésnek a részeseivé.

Az Alpok „felfedezése” és a turisták számának erőteljes növekedése között nyilvánvalóan összefüggés áll fenn. Történészek az 1760-as évhez kötik a modern hegymászás történetének kezdetét, amikor egy gazdag svájci természettudós, Horace Bénédict de Saussure pénzjutalmat helyezett kilátásba annak, aki elsőnek jut fel a Mont Blanc csúcsára.¹⁰ A Fehér Hegy meghódítása az 1780-as években vette kezdetét. Egy helyi hegyi vezető, hegyikristály-kutató, a Chamonix-ban élő helyi orvos volt az első, aki feljutott a csúcra. Maga Saussure harmadikként ért fel sikeresen a csúcra 1787. augusztus 1–3. közötti túráján. Viszont ő volt az első, aki beszámolót írt tapasztalatairól. Az Alpokról az újkorban fennmaradt első útleíró beszámoló Saussure tudós érdeklődési körének megismeréséhez nyújt támpontokat.¹¹ Többek között megvizsgálta, hogyan hatott a hegymászás az emberi szervezetre, hogyan változott a pulzusszám a fizikai terhelés hatására, hogyan terjedt a hang a ritkább levegőjú környezetben.¹² 1808-tól jelentek meg a nők a Mont Blanc csúcsán: Marie Paradis, egy helyi francia szolgálólány első nőként mászta meg az Alpok legmagasabb pontját.¹³ Húsz évvel később Henriette

---

⁷ A reformkor legfontosabb útibeszámolóí közül Svájc szempontjából mindenképpen figyelemre érdemes: Szemere: *Utazás külföldön*, i. m. A francia Chamonix-ból tett hegyi túráiról lásd: Szemere: *Utazás külföldön*, II. 252–257. A Rigiről, illetve az ott szerzett élményekről lásd: Gorove: *Nyugot*, 64–66.; Tóth: *Úti tárcza*. 4. füzet, 36–37.

⁸ Anker: *Helvetia Club*, 68–70.

⁹ Mathieu: *Die dritte Dimension*, 162.

¹⁰ Brown: *Women on High*, 10. Horace Bénédict de Saussure (1740–1799) genfi természettudós és botanikus, kiemelt meteorológiai érdeklődési körrel. Több tekintetben is az Alpok környezetének első átfogó szemléletű kutatója volt.

¹¹ Írott visszaemlékezések alapján az Alpok bejárását célzó utak négy kategóriáját határozta meg Tanja Wirz. Ezek: zarándokút, tájélményeket gyűjtő út, tudományos felfedezés igényével szervezett expedíció s végül az utópiákat konstruáló utak. Wirz: *Gipfelstürmerinnen*, 40–70.

¹² Saussure: *Kurzer Bericht*, i. m.

¹³ Marie Paradis (1778–1839). Lásd róla: Brown: *Women on High*, 3–11.; Wirz: *Gipfelstürmerinnen*, i. m.

d'Angeville második francia nőként jutott fel sikeresen az Európa tetejének számító csúcsra.¹⁴ A 19. század közepső harmadától rendkívül intenzív volt az angol érdeklődés az alpesi hegymászás iránt, Nagy-Britanniában alapították a világon az első hegymászó klubot 1856-ben.¹⁵ A többi svájci alpesi csúcs meghódítása – például a Matterhorné 1865-ben – már angol hegymászók nevéhez köthető.¹⁶

A női hegymászás történetében nem mehetünk el szó nélkül a korabeli női testedzéssel kapcsolatos történeti tudás mellett. A női test edzéséről nagyobb számban a 18. századtól jelentek meg írásművek az európai kultúrákban. Ennek hatására a 19. század elejétől Magyarországon is megszorodtak a lányok testi neveléséről szóló orvosi tanácsadó és pedagógiai tárgyú munkák. A sporttevékenység mint a tudatos nevelés része a közgondolkodásban már inkább 19. századi jelenség, és ennek a századnak a második fele tekinthető a női sportok kibontakozása időszakának is.¹⁷ A magyar női sportok terjedésében élen járt a korcsolyázás és a kerékpározás, a hegymászás viszont még alig–alig volt jelen. Ugyanakkor fellelhető olyan, már 1817-ben napvilágot látott magyar útmutatás, mely a helymászást a séta, az úszás, a korcsolyázás és a vívás mellett mint testedzésre kifejezetten alkalmas mozgásformát említette.¹⁸ A magyar közgondolkodásban – elsősorban a szaklapok hasábjain – mindazonáltal számon tartották a magyar hegymászónők teljesítményeit.¹⁹

Francia nyelvű tanulmányom²⁰ eredeti céljához híven a svájci és francia alpesi élményekről született beszámolók közül két magyar női alpesi turista emlékanyagával kívánok itt is behatóbban foglalkozni. Mind Wesselényi Polixéna, mind Geduly Hermina²¹ nevéhez egy-egy magassági rekord elérését köti a magyar kultúrtörténeti szakirodalom. Wesselényi Polixéna 1835 nyarán a 7730 láb magasan fekvő Bon Homme megmászásával érte el az első női magassági rekordot. A Márki Sándor által hivatkozott egyik Chamonix-en őrzött

¹⁴ Henriette d'Angeville (1794–1871) francia arisztokrata nő, aki saját maga szervezte meg túráit. 1838 őszén, negyvennégy évesen hódította meg a Fehér Hegyet. Hegymászó felszereléséhez már hozzátartozott a szöges cipő. Brown: *Women on High*, 13–30.; Wirz: *Gipfelstürmerinnen*, 32–39.

¹⁵ Moraldo: *Les rois de la montagne*, i. m.

¹⁶ Lutterjohann: *Der Weisse Berg*, i. m.

¹⁷ Erről részletesen lásd Kéri: *Leánynevelés*, 553–600. („A női test művelése és a lányok egészségnevelése”)

¹⁸ Józsa: *Oskolai vezér*, i. m. Idézi: Kéri: *Leánynevelés*, 570–571.

¹⁹ Vö. Kéri: *Leánynevelés*, 591. (Idézi a *Nők a Mont Blanc*on. Turisták Lapja, 1. évf. (1889) 1. sz. 29. közleményt.)

²⁰ Gyarmati: *Tourisme et alpinisme*, i. m.

²¹ Báró Wesselényi Polixéna (1801–1878) befolyásos magyar arisztokrata család tagja. Első férje, Bánffy László az erdélyi Kraszna megye főispánja volt. Tízéves kislányával, Jozefával indult Itália felfedezésére 1835 elején. Második férjével, John Pagettel (1808–1892) 1837-ben kötöttek házasságot. Közös gyermekeik – egy fiú ikerpár – 1841-ben születtek. Mivel Paget 1848–1849-ben Józef Bem szárnysegédjeként szolgált a szabadságharcban, emigrálniuk kellett. Az angliai emigrációból 1855-ben tértek vissza Erdélybe. Geduly Hermina (?–1923) pontos születési dátumát nem ismerjük. Férje Tauscher Béla (?–1919), pozsonyi városi főorvos, udvari tanácsos és országgyűlési képviselő volt. Az 1870–1890-es években számos alkalommal vett részt férje társaságában hegymászó túrákon. 1898-tól az ugyanazon évben alapított Erzsébet-rend tagja, valamint a Magyar Vöröskereszt pozsonyi alapító tagjai között is megtalálható. Hosszu ideig töltötte be a Vörös Kereszt Egylet pozsonyi fiókjának alelnöki tisztét. A Népkönyha Egyesület választmányi tagja. 1885 és 1917 között a pozsonyi jótékony-sági Nőegylet élén állt, mely szervezet keresztény kisdedóvókat tartott fenn, és működtette az 1853-ban Pozsonyban alapított Ferenc József gyermekkórházat. Emellett az Izabella Háziipari Egylet alelnöke is volt. Ez az egylet a magyar csipke külföldi megismertetésében játszott fontos szerepet. 1923-ban Pozsonyban hunyt el.

regiszter szerint 1809 és 1887 között 1050-en mászták meg a Mont Blanc-t, közöttük 61 nő: 32 angol, 15 francia, 4 orosz, 3 amerikai, 2 svájci és 1–1 porosz, dán, osztrák és magyar.²² A Turisták Lapjában kiadott rövid híradásból – nem mellesleg az egyszerű összeadásból is – tudható azonban, hogy a Márki által közölt adat téves, hiszen a szaklap is 71 nőt tartott számon.²³ Az egyetlen számon tartott magyar ekkor Tauscherné Geduly Hermina lehetett; a Mont Blanc első magyar női hegymászója a 15 000 láb magasan fekvő csúcsra 1881. augusztus 4-én jutott fel.²⁴ Ugyan a magyar irodalomban elvéve felbukkan az az állítás, hogy Geduly társaival első nőként jutott fel a Piz Berninára, az alpinizmus svájci történetének alaposan feldolgozott irodalma alapján tényként kezelhető, hogy erről az eseményről társaival tíz perccel lemaradt.²⁵ Az, hogy szakmai berkeken kívül az ilyen fizikai teljesítmény még ismeretlen volt, kitapintható a Fővárosi Lapok egyik cikkéből, mely 1887-ben említést sem tett Geduly teljesítményéről.²⁶ A rá következő évben, 1888-ban született meg a magyar nőhöz köthető valódi második magassági rekord, amikor Nagy Béla genfi tanár neje, Gérard Anna első nőként mászta meg a 3975 méter magas Viescherhornt.²⁷

Wesselényi Polixéna és Geduly Hermina csúcsteljesítményéről, a helyi túrák élményeinek részleteiről – ellentétben angol és amerikai kortársaikkal, Lucy Walkerrel²⁸ és Meta Brevoort-tal²⁹ – saját úti beszámolóikból és szakmai folyóiratcikkekből rendelkezik az utókor történeti adalékokkal.³⁰ A 19. században nem volt ritka irodalmi jelenség, hogy nők anonim tették közzé írásait.³¹ Wesselényi hét évvel alpesi utazásai után, 1842-ben jelentette meg az itáliai és svájci útjáról készített úti beszámolóját,³² Geduly Herminát pedig azok között az első hegymászónők között tartják számon, akik számos folyóiratcikk útján osztották meg érzéseiket és tapasztalataikat az érdeklődő olvasókkal.³³ A 19. századi Európában szinte mindenütt egyforma nehézségekkel néztek szembe a nők úti beszámolóik publikálása esetén. Henriette d'Angeville, a Mont Blanc első női megmászója naplójegyzeteinek kiadási története rendkívüli hasonlóságot mutat Wesselényi Polixéna könyvének történetével.³⁴ Az első kiadásokat csak jóval később, a 20. század második felében követték a modern újrakiadások.

²² Márki: *Magyar nők utazásai*, 117.

²³ *Nők a Mont-Blancon*, i. m.

²⁴ Márki, *Magyar nők utazásai*, 116–117.

²⁵ Gedulyt idézi: Anker: *Piz Bernina*, 112.

²⁶ *Nők a Montblancon*. Fővárosi Lapok, 1887. szeptember 6. 244. sz. 1801. A rövid hír két orosz nő, a Gorcsakoff-nővérek Mont Blanc-ra jutásáról számolt be, mint a második és a harmadik női teljesítményről.

²⁷ Márki, *Magyar nők utazásai*, 107.

²⁸ Lucy Walker (1836–1916) a Matterhorn első női meghódítója 1871. július 21-én. Róla sokat írtak, Walker azonban soha nem jegyezte le hegymászó élményeit.

²⁹ Meta Brevoort (1825–1876) amerikai hegymászó nő. Csupán egyetlen beszámolót hagyott hátra hegymászó élményeiről, amit álnéven tett közzé. Neki akkor még nem sikerült feljutnia a Matterhorn csúcsára.

³⁰ Gifford: *Early Women Mountaineers*, 95–98.

³¹ Néhány példa a nemzetközi szakirodalomból a teljesség igénye nélkül: Anonym [MrS. Cole]: *A Lady's Tour*, i. m.; Anonym [Jane Freshfield]: *Alpine Byways*, i. m.; Anonym: *A Lady's Ascent*, 533–535.; Anonym: [M. G.]: *La première femme*, i. m.; Wirz: *Gipfelstürmerinnen*, 427.

³² Paget: *Olaszhoni és schweitzai utazás*, i. m.

³³ Számos cikket közöltek tollából a Zeitschrift des Deutschen Alpenvereins, a Zeitschrift des Österreichischen Alpenvereins, a Jahrbuch des Schweizer Alpen-Clubs és a Magyar Földrajzi Társaság által kiadott Földrajzi Közlemények hasábjain.

³⁴ Wirz: *Gipfelstürmerinnen*, 74.

Wesselényi esetében 1981-ben és 2006-ban került rá sor.³⁵ Polixéna könyvét súlyos kritikákkal illették az első kiadást követően, kiváltképp irodalmi szempontok alapján. A kritika tárgyát tehát itt nem elsősorban a női fizikai teljesítmény képezte, hanem annak irodalmi közvetítése.

Az, hogy Wesselényi Polixéna a magyar nők között elsőként örökítette meg alpesi túrájának élményeit, nyilvánvalóan magas társadalmi állásának köszönhető, továbbá ösztönző hatással lehetett rá férje, John Paget, aki maga is készített Magyarországról és Erdélyről szóló útleírást angol nyelven.³⁶ Polixéna elsődleges motivációja mégis az önszórakoztatás volt, mint ahogyan bevezetőjében utalt arra: „Írok, mert visszaemlékezésem mulattat, s képzelem, hogy olykor talán helyesen okoskodni, többször pedig női tapasztatnál fogva helyesen érezni tudtam.” A kor liberális értékei közül a hasznosság reménye ugyancsak motiválta döntésében: „Azért ha, mint szárnyaszegett gyenge méhnek zarándokságomban gyűjtött provízióm kis fontosságú is, híven hazaemelem, s közönség elé terjesztém, talán lesz, ki soraimból egy vagy más hasznot is szemelhet ki.” Annak érdekében, hogy mindezt megtehesse, le kellett győznie a nemével szembeni tiltások visszafogó érzetét, valamint bátorságot kellett merítenie ahhoz, hogy szembeszálljon kora előítéleteivel: „...szerénység nememnek tiltja szépségén kívül minden más tulajdonnal a sorból kiválni, igazán nem tudom, annál inkább, mert azt igenis tudom, hogy előítélettel megküzdni győzelemhez szokott erő kell...”³⁷

Wesselényi Polixéna alpesi túrájára minden valószínűség szerint angol hatásra került sor. Itáliában ismerkedett meg a Paget-testvérpárral, későbbi második férjének öccse, Oliver Paget kísérette el alpesi hegyi túráira. Az alpinizmus nemzetközi történeti irodalmában ma már közhelynek számít, hogy a 19. század első felében az angol utazók kedvenc úti programjává vált az Alpok felfedezése. Mindezek hátterében a romantika korának elképzelése állt az érintetlen természet megváltó erejéről és a növekvő érdeklődés a természettudományok iránt. A napóleoni háborúk után kifejezetten kedvelt nyári tevékenységgé vált az angolok körében a gyalogtúrák szervezése. Drága, idő- és pénzigényes időtöltés volt ez, ami 1855 körül alakult át sporttevékenységgé.³⁸

Az alpesi túrák egyik kifejezetten kedvelt célpontja volt a Jégtenger meglátogatása.³⁹ A Mer de Glace Polixéna útitervéből sem hiányozhatott. 1835. július 3-án Milánóból keltek útra Svájc felé. A Nagy Simplon-hágón keresztül érkeztek meg első állomásukra, Brigg-be. Innen egy ott töltött éjszaka után Martigny-be utaztak, majd július 22-én kezdték meg a Mont Blanc körüli túrájukat, alapvetően a korábbi felfedezők túraútjait követve. Ahogyan útirajzában a bárónő lejegyezte, ő is nagyon vágyott arra, hogy feljusson a még sok esetben negatív jelzőkkel⁴⁰ illetett hegy csúcsára, erről azonban különböző okok miatt lemondott.⁴¹ A Mont Blanc körüli túrázásról abból az időből már maradtak fenn női tapasztalatok is, nevezetesen angol

³⁵ Jékely: *A XIX. század*, i. m.; C. Lingvay: *Wesselényi Polixéna*, i. m.

³⁶ Paget: *Hungary and Transylvania*, i. m.

³⁷ Wesselényi: *Olaszthoni és schweitzzi utazás*, 47.

³⁸ Brown: *Women on High*, 5.

³⁹ Brown: *Women on High*, 14–15.

⁴⁰ A Mont Blanc „elátkozott hegy” („Montagne Maudite”) néven is ismert volt, mely elnevezés William Windham angol utazótól származik. Schmid: *Alpenblicke*, i. m.

⁴¹ „Az én vágyásom is a Mont Blanc tetejére felmenés lett volna, de úgy határoztuk, hogy azt csak megkerüljük. Ehhez is kevés asszony fog, mert némi fáradsággal jár. Határozatunk teljesítéséhez készülvén, földképet terítettünk magunk elébe, utunkat elintéztük, vezetőket és ösvéreket fogadtunk – vezetőt napjára hat, egy ösvért hét frankon, hogy másnap a Mont Blanc körüli vándorlásunkat elkezdhessük.” Wesselényi: *Olaszthoni és schweitzzi utazás*, 316.

forrásból, Mrs. és Ms. Campbell részéről, akik 1822-ben járták be a tizenegyezer láb magasan fekvő Col du Géant hegycsúcsot.⁴² Erről még feltehetően csak újságcikk útján adtak hírt a résztvevők. Az újságcikkeken keresztül közvetített híreken kívül azonban számos útikönyv segítette az utazókat. Johan G. Ebel 1793-ban német nyelven kiadott négykötetes munkája alapműnek számított a romantika korának utazója számára.⁴³ A Svájcról szóló angol nyelvű útikönyvek számának robbanásszerű gyarapodása az 1820-as évek elejétől mutatható ki.⁴⁴ 1835-ben tehát az információ hiánya nem lehetett gátja egy sikeres alpesi túrának.

Más volt a helyzet a hegyi vezetőkkel, ők ugyanis nélkülözhetetlenek voltak egy alpesi túra szervezésénél és levezénylésénél. A helyi túrához szükséges információkkal a helyi hegyi vezetők rendelkeztek, és az igényeket és a veszélyeket ők ismerték a legjobban. A hegymászásnál ugyanis külön kalkulációt igényel a veszély mérlegelése. Wesselényi Polixénát és társait két hegyi vezető segítette a július 22-én Martigny-ból induló alpesi túrán. Az első fizikai nehézséggel már az út elején, a Nagy Szent Bernát-hágó megmászásánál szembesültek. A nehézségek sikeres leküzdése után azonban a félelem helyét gyorsan átvették a pozitív érzések.⁴⁵ A Szent-Bernát kolostorban töltött néhány órányi pihenő után folytatták útjukat, noha az időjárási viszonyok kedvezőtlenre fordultak. A lehullott eső és hó miatt az utak olyan síkossá váltak, hogy az öszvérek lábai minden lépésre kicsúsztak alóluk. Ezért úgy döntöttek, hogy biztosabb, ha útjukat gyalog folytatják. Ez a leírás fontos történeti adalékként elárulja az utókor számára, hogy a hegymászásnál ebben az időben még fontos szerep jutott a öszvér fizikai erejének. A visszaemlékezés arra is rávilágít, hogy a turista nem mindig rendelkezett a biztonságos hegymászáshoz szükséges felszereléssel. A technikai felkészületlenség – részben a bárónő által használt havasi nehéz papucs – komoly indoka lehetett a szűkre szabott alpesi túrának, azaz döntő szerepet játszott a Mont Blanc megmászása tervének feladásában. Henriette d'Angeville három évvel később már szöges cipő segítségével győzte le a csúcra vezető úton előtte tornyosuló akadályokat.

Ilyen körülmények között Wesselényi július 25-én a Cormajeur szűk völgyén keresztül a hatezer-ötszázkilencven láb magasan fekvő Col de la Seigne megmászására vállalkozott.⁴⁶ Első alkalommal itt nyílt lehetősége arra, hogy megcsodálja a Mont Blanc örökös jéggel koronázott csúcsát. Ekkor a vezetők és az öszvérek fáradtsága, valamint a rossz időjárás miatt úgy döntöttek, hogy csak másnap folytatják útjukat a hétezer-hétszázharminc láb magasan fekvő Bon Homme bércre. A Bon Homme-ra vezető utat másnap gyalog, jórészt térdig hóban járva tették meg.⁴⁷ A következő napon – július 27-én – sokkal szebb időben folytathatták útjukat Szent Gervais völgyében, ahol az éjszakát is töltötték. A Mont Blanc körüli túra utolsó szakasza Chamonix-ból, minden Mont Blanc-túra központjából indult. Útjuk először a Mon Anvert-re, majd a Jégtengerhez vezetett. A Chamonix völgyében fekvő Mer de Glace, Franciaország legnagyobb gleccsere, a korabeli előkelő francia és európai társaság kedvelt

⁴² Brown: *Women on High*, 15.

⁴³ Ebel: *The Traveller's Guide*, i. m.

⁴⁴ A kiadások száma alapján kialakított következtetés. Lásd: Tissot: *Histoire du tourisme*, 36.

⁴⁵ „Itt kezdődik az út nehézsége, szünet nélkül hágtunk. Eleinte szédültem, midőn egy oldalos, meredek tükörsíkságú jeges ösvényen, hol a patkolatlan öszvér alig kapaszkodhatott, lábaim sok helyen borzasztó, megmérhetetlen mélység felett csüngöttek, s csak egy mozdulat, egy kemény szélfuvat elégséges lett volna a mélységbe lezuhantani, de útitársam hideg merészsége révészetességemet velem is hamar elfelejtette. Midőn magunkat az egész alattunk élő világ felett látjuk: akkor a merészség kifejezhetetlen érzete tölt el minket, mindent elérhetőnek vélünk.” Wesselényi: *Olaszhoni és schweitzzi utazás*, 316–317.

⁴⁶ Wesselényi: *Olaszhoni és schweitzzi utazás*, 324.

⁴⁷ Wesselényi: *Olaszhoni és schweitzzi utazás*, 327.

találkozóhelye volt egy olyan korban, amikor a felső körökben divat volt az alpesi túrázás.⁴⁸ A Chamonix-ban fogadott vezető, akinek nevét szintén nem tudjuk, három alkalommal is járt a Mont Blanc csúcán, és nagyon igyekezett őket rábeszélni erre a vállalkozásra. Ahogyan Wesselényi visszaemlékezéseiben feljegyezte, kedve ugyan lett volna hozzá, de „ahogy a gyaloglásban mind jobban elfáradt, a magasra vágyó kívánsága annál jobban lejjebb szállt”. A legnagyobb látványosság, a Jégtenger (Mer de Glace) elérése után tehát fáradtságra hivatkozva visszatértek Martigny-be, közel egyhetes alpesi körútjuk kiinduló állomására.⁴⁹

A 19. század első felében a hegyi túrázás – mint korábban utaltam rá – az európai férfi elitársaság természetjárói, természettudósok és felfedezők kedvelt szabadidős tevékenysége volt. Pénz és szabadidő, bátorság, kockázatvállalás és az intenzív fizikai megterhelés elviselése elengedhetetlen feltételei voltak ezeknek a túráknak. Megfelelő férfi támogatás esetén – Marie Paradis, Henriette d’Angeville és Wesselényi Polixéna esete is példa rá – a nők ugyanúgy ezen események résztvevőivé válhattak. Nyilvánvaló, hogy Polixéna esetében hegymászó technikai eszközökről nincs szó, a fizikai megterhelés enyhítésében pedig még fontos szerep jut az egyébként mállahordásra használt öszvéreknek. Henriette d’Angeville, a Mont Blanc első női hegymászója 1838. augusztus elsején öt órai öszvérezés és nyolc óra gyaloglás után jutott fel a csúcra.⁵⁰ A francia arisztokrata nő, ahogy arról már szó esett, negyvennégy évesen nyújtotta ezt a teljesítményt, ami akkor a nők társadalmi szerepének megszokott korlátait feszegette.⁵¹

A megfelelő férfi támogató a hegyekben nemcsak a férfi útitárs, hanem a jól tájékozott hegyi vezető is. Míg Polixéna esetében a hegyi vezető az ismeretlenség homályában marad, neve nem derül ki írásából, és inkább drágasága, valamint otrombasága miatt kerül a kritika kereszttüzébe,⁵² Geduly Hermina beszámolóiban ugyanezen mesterség képviselői neves személyekként és pozitív hőökként jelentek meg. A 19. század első felében még sok esetben a helyi földművesek vállalkoztak idegenek kíséretére, hogy a mezőgazdasági szezonon kívül megélhetésüket biztosítsák. Hermina kísérői azonban már a professzionalizáció útjára lépett, szakmailag szervezett, hegyi vezetőkönyvvel rendelkező túravezetők voltak. Fontos elvárás volt velük szemben az udvariasság, a tiszteletteljes magatartás, a veszélyhelyzetek kezelése és a csomagok biztonságáról való gondoskodás.⁵³ Geduly Herminát a suldeni hegyi vezető Peter Dangl tanította meg a hegymászásra. Mindig férje, Tauscher Béla társaságában túrázott. Kísérőik között voltak még a tiroli Pinggera-testvérek, Hans és Alois is. Geduly Hermina Alois Pinggerát nevezte kedvenc vezetőjének.⁵⁴ Az ő bátyja, Hans Pinggera kísérte egyébként Payer Gyulát az Ortler körüli expedícióján.⁵⁵

Geduly Herminát az 1890-es évek legjelentősebb női hegymászói között tartják számon Európában. Túralistája száznegyven magaslati túrát sorol fel. A hegymászásról szerzett

⁴⁸ Wirz: *Gipfelstürmerinnen*, 32–33.

⁴⁹ Wesselényi: *Olaszhoni és schweitzzi utazás*, 330–333.

⁵⁰ Lásd Henriette d’Angeville levelét Richard Courtambert-nek, Lausanne, 1865. március 12. Idézi: Cosnier: *Henriette d’Angeville*, 9.

⁵¹ Wirz: *Gipfelstürmerinnen*, 32–39.

⁵² Wesselényi: *Olaszhoni és schweitzzi utazás*, 316.

⁵³ A hegyvezetőkéről lásd: Hungerbühler: „*Könige der Alpen*”, 75–85.

⁵⁴ Tauscher-Geduly: *Utazásom a Montblancra*, 220.

⁵⁵ Payer Gyula (1841–1915) osztrák–magyar katonatiszt, hegymászó, az Északi Sark meghódítója egy német expedíció tagjaként. Az Ortler csúcson álló menedékház az ő nevét viseli.

tapasztalatait nagyobb részt német nyelven publikálta.⁵⁶ Eredményei között számos nehéz magaslati csúcs található, mint például a Mont Blanc, a Dent Blanche, a Jungfrau, a Finsteraarhorn és a Piz Bernina. Első nőként jutott fel az Ortlerre (Hochjoch), a Trafojer Eiswand csúcsára és a Dolomitokban található Pala di San Martino csúcsára.⁵⁷ Hegymászó tevékenységének legintenzívebb időszaka az 1878 és 1881 közötti négy év; ezen a négy nyáron ugyanis több mint ötven alkalommal hódított meg tízezer láb magas csúcsokat.⁵⁸ Az élmények tetőpontját számára a Grand Paradis megmásítása jelentette.⁵⁹

A 19. század második felében a hegymászás körülményeit már a hegymászó klubok feltételei alakították, e tevékenység folytatásához elengedhetlenné vált a klubtagság. Az amerikai hegymászóklubok elsőként fogadták be a női hegymászókat szervezeteikbe. Az európaiak körében – különös tekintettel az angolokra és a svájciakra – erre jóval később, a 20. században került sor. Geduly Hermína számos klubtagsággal rendelkezett, tagja volt az Osztrák Alpen-Clubnak, az Osztrák Alpen-Vereinnek, valamint a Német Alpen-Vereinnek is. Noha számos helyen – többek között Hans Pinggera hegyi vezetési könyvében – a svájci Alpen-Club Rhätia szekciójának tiszteletbeli tagjaként írta alá a nevét, Svájcban hivatalosan sohasem válhatott taggá. A kantonális szekciók dönthettek úgy, hogy női tagokat is befogadnak, svájci szövetségi szinten azonban hosszú ideig nem támogatták a női tagságot. A női felvétel kérdésének hivatalos tárgyalására 1879-ben került először sor a Svájci Alpesi Klubban belül, ahol fogalmi vitával tértek ki a döntéshozatal elől. Ma idegenül hangozhat az, hogy a fogalmi vita nem szólt másról, minthogy a nő is embernek tekinthető-e, mivel csak férfi emberek voltak „jogosultak” hegyet mászni. Mindezek ellenére a Rhätia-szekció mégis kiállította Geduly számára az igazolványt, és megigényelte a központi vezetésnél a beleegyező hozzájárulást. Mivel köztudott volt, hogy más szekciókban sokszor nők is tagokká válhatnak férfi név alatt, a szekció azzal fenyegetőzött, hogy saját döntés alapján Geduly számára kiadja a tagsági igazolványt. A központi tanács azonban türelemre intette a szekciót, majd nem foglalkozott az üggyel, és nem hozott döntést.⁶⁰ Pedig ez az igazolvány számos előnyt biztosított tulajdonosa számára. Egyrészt kíséret nélkül, önállóan túrázhatott, másrészt jogosulttá vált a vasút és a túraházak kedvezményeinek igénybevételére. Feltételezhető, hogy férje révén azért hozzájutott a kedvezményekhez Geduly. Mindenesetre tény, hogy a Svájci Alpesi Club Rhätia szekciója tagjának tekintette magát, hiszen ezt az – egyébként nem hivatalos – címet magyar nyelvű publikációiban is használta.

⁵⁶ Tauscher-Geduly: *Aus dem Skizzenbuche*, I. m.; Tauscher-Geduly: *Ein Wettlauf...*, I. i. m.; Tauscher-Geduly: *Ein Wettlauf...*, II. i. m.; Tauscher-Geduly: *Eine Mont-Blanc-Fahrt*, i. m.; Tauscher-Geduly: *Drei Hochgipfel der Berner Alpen*, I. i. m.; Tauscher-Geduly: *Drei Hochgipfel der Berner Alpen*, II. i. m.; Tauscher-Geduly: *Drei Hochgipfel der Berner Alpen*, III. i. m.; Tauscher-Geduly: *Erstbesteigung der Dent Blanche*, i. m.; Tauscher-Geduly: *Die Ersteigung der Trafojer*, i. m.; Tauscher-Geduly: *Das Blümlisalphorn*, i. m.; Tauscher-Geduly: *Traversierung des Fluchthorns*, i. m.; Tauscher-Geduly: *Der Grosslitzner*, i. m.; Tauscher-Geduly: *Vertain-Spitze*, i. m.; Tauscher-Geduly: *Der Elferkofel*, i. m.; Tauscher-Geduly: *Besteigungen*, i. m.

⁵⁷ Runggdalder: *Frauen im Aufstieg*, 85–91.

⁵⁸ Tauscher-Geduly: *Utazásom a Montblancra*, 223.

⁵⁹ „...orma par excellence kilátási pontnak nevezhető, a fenn töltött óra a leggyönyörökdtetőbbek közé tartozik, melyeket alpesi csúcsokon átéltem....ily magasztos helyen és mindég azon kéjes ábránd fog el, hogy sasszárnyakon repülök a mindenségben.” Tauscher-Geduly: *Utazásom a Montblancra*, 223.

⁶⁰ A nők helyzetéről a Svájci Hegymászó Klubban lásd: Wirz: *Gipfelstürmerinnen*, 146–168.; Anker: *Helvetia Club*, 118–129.

Geduly beszámolóit a személyes nézőpont és a szuverén történetmesélés jellemzi. Mindazonáltal kellő tisztelettel említette meg azt, hogy férje volt a túrák kezdeményezője, és a döntéshozatalban is ő játszotta a főszerepet. Túraleírásainak vissza-visszatérő elemeként a természeti jelenségeket megszemélyesítette, azaz emberi vonásokkal ruházta fel. A rendkívül szellemesen ábrázolt, éles hegyegyenésegekről rögzített gondolatait érdemes idézni: „...a Matterhorn: egy lángész, szédülés fog el, ha az éghez irányzott röptében magával ragad. A Monte Rose: ez, a kedélyesség álarcza alatt a cselszövő gonosztevő ő is, miként a Matterhorn, nem egy halandónak okozta vesztét. A Weisshorn: szellemi nemesség typusa, kizárólag szépségi vonal, teljes összhang, semmi szabálytalanság, semmi közönséges. A Montblanc: ah, ezt a fenség nimbusza környezi, habár neki is van gyenge oldala, melyet igen sokan kizsákmányolnak. A Jungfrau: kaczer szépség, könnyebben meghódítható, mint ahogy színleli. A messze keleten: Piz Bernina: büszke hadvezér, aki sok dicsőséges csatát vesztett, de becsületére válik, hogy egy ember sem szenvedett kárt ilyen alkalommal. A Rosegg: ábrándos álmodozó, nagyon érdekes, igen költői, de kissé elpuhult, elmosódott. A Königsspitze gyönyörű, komoly arcú leány, bárhogy próbálják is, mindég nehéz őt megközelíteni.”⁶¹ „A Dent-Blanche[...] kissé visszavonulva, kerüli a puszta kíváncsiság tekintetét, mert ő nem kaczer nő, ki szépségével díszlik mindenki előtt, hanem megközelíthetetlen komoly, fenséges hölgy, mély tiszteletre készlet büszke nyugalomban. Neki kevés halandó hódol, de aki egyszer közelében volt nem felejtetheti el őt soha.”⁶²

A Mont Blanc mint magas boltozatú székesegyház metaforája szintén visszaköszön előadásaiban és beszámolóiban. Ez a korábbi magyar útirajzokban is használt hasonlat nyilvánvalóan az alpesi hegyekről keletkezett európai, főleg francia irodalom számos jeles alkotásából eredeztethető. Ismeretes, hogy a hegyek szakralizálásának folyamata a 18. századba nyúlik vissza.⁶³ Az első francia köztársaság kora volt az, amikor a Mont Blanc, a Fehér Hegy különböző társadalmi rétegek – emigrációba kényszerült francia arisztokraták és egyházi személyek, de még a köztársaság politikai képviselői – számára is széles körben szimbólummá, illetve a szabadság eszméjének képviselőjévé vált. Chamonix, a Mont Blanc túrák kezdő pontja francia felségterület, a köztársasági Franciaországban önálló közigazgatási egység, a Piemont és Savoya közötti természetes határvonalon feküdt. Ezekben az években a Mont Blanc politikatörténete összefonódott a szabadság eszméjének történetével. Ennek a politikai környezetnek is köszönhető, hogy az addig rettegett hegy negatív jelzői a francia forradalom után fokozatosan háttérbe szorultak.⁶⁴ Mint érzékelhető, Geduly leírásaiban is már egyértelműen a pozitív képzetek vannak túlsúlyban.

Az „Uralkodónak”⁶⁵ is nevezett Mont Blanc meghódítására Gedulyék 1881. augusztus 4-én keltek útra. A hajnali öt óras indulás után először hét órakor tartottak egy pihenőt, hogy elfogyasszák reggelijüket. A túrafeljegyzések fontos részét alkotta mindig az elfogyasztott élelmiszerek felsorolása; az ő esetükben a nem mindennapi reggeli csirkehúsból és pezsgóból állt. Az „optimista” Hans Pinggera semmi akadályát nem látta annak, hogy négy óra múlva elérjék a csúcst. A Mont Blanc megmászása azonban nehezen kalkulálható, és a nehézségek akkor kezdődtek, amikor a Wesselényi Polixéna által is említett „jegesre” érkeztek.

⁶¹ Tauscher-Geduly: *Utazásom a Montblancra*, 223–224.

⁶² Tauscher-Geduly: *Úti rajzok*, 260.

⁶³ Mathieu: *Die dritte Dimension*, 165–167.

⁶⁴ Hansen: *The Summits of Modern Man*, 118–126.

⁶⁵ Az „Uralkodó” elnevezés eredetileg Saussurre-től származik. A francia költészetben számos alkalommal reprodukálták ezt a metaforát. Hansen: *The Summits of Modern Man*, 132–142.

Négy óra helyett tizenkét óra mászás után végül délután öt órakor értek fel a csúcsra.⁶⁶ (1883-ban további két magyar nő, Pap Amély és Haczkó Laura követte Gedulyt a Fehér Hegy csúcsán.⁶⁷) A nehéz hegyként számon tartott Dent Blanche megmászására a következő év nyarán, 1882. augusztus 7-én került sor. A különleges nehézséget ebben az esetben az jelentette, hogy a csúcs eléréséhez két tizenegyezer láb magas hegyen is túl kell jutni, vagyis az elért magasságokból kétszer is áldozni kell a végcél eléréséhez. Ebben a kitartást rendkívüli módon igénybe vevő vállalkozásban Peter Truffer hegyi vezető segítette a magyar hegymászó nőt. Az alpesi „száműzött fejedelemnő” meghódítása tíz órát vett igénybe.⁶⁸

‘Turizmus’ és ‘hegymászás’ fogalma a 19. század első felében még nem vált külön. Jó példát kínál az angol festő, John Ruskin élményanyaga, aki 1833 és 1888 között több alkalommal vett részt alpesi túrán. A visszaemlékezéseiben megörökített tapasztalatok során a fizikai kihívást helyezte első helyre, a spirituális és esztétikai élmények csupán másodrangúak voltak számára.⁶⁹ A magyar turisták szakmai lapjában a ‘turista’ fogalma mögött hasonló tartalmi elemek álltak, azaz a turista fő ismérve a fizikai próbatétel. Déry József megfogalmazását kiemelve: a Rigire vasúttal feljutott angol nem tekinthető turistának. Turista az, aki gyalogol és hegyet mászik, illetve fáradságot nem kímélve kergeti a természetről alkotott álmokképeinek eredetijét.⁷⁰ Déry nem mellékesen az emancipáció terén is jó tevékenységként értékelte a nők számára a hegymászást.⁷¹ Miután azonban a hegymászás professzionalizálódott, a 19. század utolsó harmadától már egyre gyakrabban volt jelen a ‘turista’ fogalommal kapcsolatos az éles, hierarchizáló és leértékelő diskurzus az európai irodalomban, a turistát egyre gyakrabban illették negatív jelzőkkel a hegymászóhoz képest.⁷²

A tanulmányomban kiemelt két magyar hegymászó – társadalmi helyzetétől függetlenül – a hegyi túrázás, illetve hegymászás során alapvetően turistaként tekintett önmagára, függetlenül a nyújtott fizikai teljesítménytől, valamint a hegyi túrák technikai és humán adottságai közötti különbségektől. Élményeik rögzítése során kimondottan óvatosan fogalmaztak,

⁶⁶ „A jegesre érkezvén, elővettük a köteleket, férjem Rey és Lannier-val lett egybekötve, én pedig a két Pinggérával. Azután legelőbb egy jéglejtot kellett a hatalmunkba ejtenünk, melynek hajlata olyforma volt, mint amit közönségesen függőlegesnek neveznek. Én az ilyen hajlatokat igen kedvelem, ily helyeken gyorsan lehet emelkedni, és a turista kényelmesen vehet lélegzetet azon hosszú idő alatt, míg a vezetők lépcsőket vágnak a jégbe. Igaz, hogy e tekintetben is van bizonyos határ, melyen túl ellenkezőjét óhajtjuk annak, mi csak az imént még kellemesnek látszott, mert a lábakat egyenetlen téren s csúszós jégben mozdulatlanul tartani, s a kézzel a lyukakból a felülről lehulló jégszálkákat eltávolítani, hogy ez által mennél tágasabb tért készítsünk elő a következő lépések számára, ha ez soká tart, azt okozza, hogy a lábakat és a kezeket túrhetetlen fájdalom fogja el. De mit nem tűrünk mindent szívesen a hegyekben.” Tauscher-Geduly: *Utazásom a Montblancra*, 229.

⁶⁷ Márki: *Magyar nők utazásai*, 176.

⁶⁸ „Félig hermelin, félig gyászfétyol az öltönye, és homlokán ragyogó korona díszlik. Az első helyről leszorítva, büszkén vonul hátra egy királynő tartásával, habár kevesen vannak, akik iránta hódolattal viseltetnek. Mert a babér, melyet ő oszt, soha nem volt divat dolga és sokszor minden közeledést ő maga utasít vissza. A többi uralkodó, a Monte-Rosa, Weisshorn, Matterhorn magassztosságát évenként hirdetik seregei az imádóknak, őt a nem kevésbé fönségest, alig méltatják. Ennek egyrészt ő maga az oka. Mert szépségéből hiányzik a megnyerő kellem, daczára ritka nemességének, s az aránytökélyének, e szépség hidegen hagy, talán arisztokratikus feszessége miatt. Tagadhatatlan, hogy kiváló rangjához illő mély tiszteletet gerjeszt, szeretetet nem! A Dent-Blanche nagyravágyó, magasra törekvő lelkek hegye.” Tauscher-Geduly: *Úti rajzok*, 265.

⁶⁹ Héland: *John Ruskin*, 20.

⁷⁰ Déry: *A hölgyturistákról*, 164–165.

⁷¹ Déry: *A hölgyturistákról*, 165–167.

⁷² Wirz: *Gipfelstürmerinnen*, 169–170.

ugyanakkor rendkívüli határozottsággal vallottak tapasztalataikról és érzéseikről. Mindketten tudatták olvasóikkal, tisztában vannak azzal, hogy hegymászó élményeik korukban csupán korlátozott érdeklődésre tarthatnak számot. Női emancipációval kapcsolatos nézetek az általam vizsgált beszámolókat nem jellemzik, hacsak a nőkkal szembeni előítéletek leküzdésének igénye – mint Wesselényi Polixéna esetében olvashattuk – nem tekinthető annak. Hiszen lehet ez fontos első elmozdulás egy emancipálódó nő gondolatvilágában.

A hegymászás és a magasságérzet élménye számos utazót foglalkoztatott és elbűvölt. A romantika korában elsősorban a költészet útján terjedő nézet szerint a hegyi tartózkodás közelebb viszi az embereket Istenhez.⁷³ A hegy maga egyfajta szakrális teret jelentett az ember számára. A magasság érzetéből és a természet csodájából-csodálásából fakadó szabadság és szeretet érzete gyakran hatja át az alpesi túrákról készült beszámolókat. Geduly Mont Blanc túráját összegző záró szavai csodálatosan közvetítik a természetszeretet és emberszeretet közötti szoros kölcsönhatás eszméjét.⁷⁴ A hegymászás a nők számára is lehetővé tette a fizikai szabadság átélését, a kor konvencionális szemléletmódjának szemszögéből elítélendőnek minősített női kalandvágy megtapasztalását.⁷⁵ Szűk körben, de a vállalkozó kedvű, fizikai kihívásoktól vissza nem riadó nők számára a hegymászás mégis a női emancipáció egyik fontos területévé válhatott a 19. században.

BIBLIOGRÁFIA

Nyomtatott források

- Anonym [Jane Freshfield]: *Alpine Byways or Light Leaves Gathered in 1859 and 1860 by a Lady*. London 1861.
- Anonym [MrS. Cole]: *A Lady's Tour round Monte Rosa... In a Series of Excursions in the Years 1850, 1856, 1858*. London, 1859.
- Anonym: [M. G.]: *La première femme alpiniste dans le massif de la Jungfrau en 1855*. Nos Montagnes, November 1929. 182–187.
- Anonym: *A Lady's Ascent of the Breithorn*. Chamber's Journal of Popular Literature, Science and Arts. August 15th 1877. 533–535.
- Ebel, Johan G.: *The Traveller's Guide through Switzerland in four parts*. London, 1818–1835.
- Gorove, István: *Nyugot. Utazás külföldön*. Heckenast Gusztáv Pest 1844.
- Józsa János (Farczádi): *Oskolai vezér, avagy a nevelők s főként az iskolamesterek számára való útmutatás*. Kolozsvár, 1817.
- Nők a Mont Blanccon*. Turisták Lapja, 1. évf. (1889) 1. sz. 29.
- Nők a Montblancon*. Fővárosi Lapok, 1887. szeptember 6. 244. sz. 1801.
- Paget, John: *Hungary and Transylvania*. London, 1839.
- Saussure, Horace Benedict de: *Kurzer Bericht von einer Reise auf den Gipfel des Montblanc (1787)*. In: Lutterjohann, Martin (Hg.): *Montblanc-Geschichten. Von der Erstbesteigung bis zum Drachenflug*. München, 1984. 21–27.

⁷³ Brown tanulmányában Jane Freshfield angol utazónőt említette meg, aki az 1850-es évek végén túrázott az Alpokban, és akit ez a gondolat szintén megszólított. Brown: *Women on High*, 17.

⁷⁴ „Én, az alpesek fenséges magányából hazatérve, mindenkor elnézőbb, gyöngédebb szeretettel viseltem embertársaim iránt és kétszerezett buzgó odaadással végzem a szenvedő emberiség szolgálatában mindazon számos teendőket, melyeket a gondviselés főosztályrészemül adott. Legbensőbb meggyőződésem tehát, hogy aki értelmes érintkezésbe jön a magasztos hegyitermészettel, embertársaihoz is közelebb áll: imádvá szereti az Istent minden teremtményében.” Tauscher-Geduly: *Utazásom a Montblancra*, 272.

⁷⁵ Brown: *Women on High*, 7.

- Szemere Bertalan: *Utazás külföldön I-II*. Pest, 1845.
- Tauscher-Geduly Hermina: *Utazásom a Montblancra*. Földrajzi Közlemények. 10. kötet 1882. 5. füzet. 218–232.
- Tauscher-Geduly Hermina: *Úti rajzok a wallisi alpesekből*. Földrajzi Közlemények, 11. kötet 1883. 6. füzet 259–272.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Aus dem Skizzenbuche einer Touristin*. Neue Deutsche Alpenzeitung, (1879) Nr. 8. 88–96.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Besteigungen von der Fornohütte aus*. Jahrbuch des Schweizer Alpen-Club, 27. (1891–1892) 206–224.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Das Blümlisalphorn*. Jahrbuch des Schweizer Alpen-Club (1884–1885), 126–140.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Der Elferkofel*. Österreichische Alpen-Zeitung, Jg. 11. (1889) Nr. 272. 137–141.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Der Grosslitzner (Silvretta-Gruppe)*. Zeitschrift des Deutschen und Österreichischen Alpenvereines, Jg. 17. (1887) Bd. XVIII. 154–165.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Die Ersteigung der Trafojer Eiswand vom Norden*. Zeitschrift des Deutschen und Österreichischen Alpen-Vereines, (1884) Nr. 15. 87–97.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Drei Hochgipfel der Berner Alpen II. Die Jungfrau*. Österreichische Alpen-Zeitung, Jg. 5. (1883) Nr. 120. 213–218.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Drei Hochgipfel der Berner Alpen. I. Der Eiger*. Österreichische Alpen-Zeitung, Jg. 5. (1883) Nr. 119. 199–203.; Schweizer Alpen-Zeitung (Zürich) Jg. 1. (1883) 15. Oktober 202–208.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Drei Hochgipfel der Berner Alpen. III. Das Finsteraarhorn*. Österreichische Alpen-Zeitung, Jg. 5. (1883) Nr. 121. 227–231.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Ein Wettlauf über den Wolken. Erste Ersteigung der Piz Bernina vom Tschierva-Gletscher*. Österreichische Alpenzeitung, Jg. 3. (1881) Teil I. Nr. 69. 225–228.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Ein Wettlauf über den Wolken. Erste Ersteigung der Piz Bernina vom Tschierva-Gletscher*. Österreichische Alpenzeitung, Jg. 3. (1881) Teil II. Nr. 70. 239–242.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Eine Mont-Blanc-Fahrt*. Österreichische Alpenzeitung, Jg. 4. (1882) Nr. 86. 85–105.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Erstbesteigung der Dent Blanche*. Jahrbuch des Schweizer Alpen-Club, Jg. 18. (1882–1883).
- Tauscher-Geduly Hermine: *Traversierung des Fluchthorns*. Zeitschrift des Deutschen und Österreichischen Alpenvereines, 1886 Jg. 16. (1886) Bd. XVII. 273–280.
- Tauscher-Geduly Hermine: *Vertain-Spitze 3542 M., Schild-Spitze 4356 M., Platten-Spitze 3413 M.* Österreichische Alpen-Zeitung, Jg.10. (1888) Nr. 239. 57–61.
- Tóth Lőrincz: *Úti tárcza*. Landerer és Heckenast Pest 1844.
- Wesselényi Polixéna: *Olaszhoni és schweizti utazás*. Kiadja C. Lingvay Klára. Kolozsvár, 2006.

Szakirodalom

- Anker, Daniel (Hg.): *Helvetia Club. 150 Jahre Schweizer Alpen-Club SAC 1863–2013*. Bern, 2013.
- Anker, Daniel: *Piz Bernina – König der Ostalpen*. Zürich, 1999.
- Brown, Rebecca A.: *Women on High. Pioneers of Mountaineering*. Boston, 2002.
- Cosnier, Colette: *Henriette d'Angeville. La Dame du Mont-Blanc*. Chamonix, 2006.
- Déry József: *A hölgyturistákról*. Turisták Lapja, 8. évf. (1896) 164–180.
- Gifford, Terry: *Early Women Mountaineers Achieve Both Summits and Publication in Britain and America*. In: Gómez Reus, Teresa – Gifford, Terry: *Woman in Transist through Literary Liminal Spaces*. Palgrave Macmillan, London 2013. 91–106. https://doi.org/10.1057/9781137330475_7
- Gyarmati Enikő: *Tourisme et alpinisme des Hongroises dans les Alpes au XIXe siècle. Pratiques, émotions et imaginaires dans les récits de la baronne Polixéna Wesselényi et d'Hermine Tauscher-Geduly*. In: Clastres, Patrik et al. (ed.): *Gravir les Alpes du XIXe siècle à nos jours. Pratiques, émotions, imaginaires*. Rennes, 2021. 97–103.

- Hansen, Peter Holger.: *The Summits of Modern Man. Mountaineering after the Enlightenment*. Cambridge, 2013. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674074521>
- Héland, André: *John Ruskin et la gloire de la montagne*. In: Clastres, Patrik et al. (dir.): *Gravir les Alpes du XIXe siècle à nos jours. Pratiques, émotions, imaginaires*. Rennes, 2021. 19–28.
- Hungerbühler, Andrea: „Könige der Alpen”. *Zur Kultur der Bergführerberufs*. Bielefeld, 2013. <https://doi.org/10.1515/transcript.9783839422403>
- Jékely Zoltán: *A XIX. század Murányi Vénusza*. Budapest, 1981.
- Kéri Katalin: *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon*. Pécs, 2018.
- Lutterjohann, Martin: *Der Weisse Berg macht Geschichte. Zweihundert Jahre Bergsteigen am Montblanc*. In: uő (Hg.): *Montblanc-Geschichten. Von der Erstbesteigung bis zum Drachenflug*. München, 1984. 7–16.
- Márki Sándor: *Magyar nők utazásai*. Földrajzi Közlemények, 1889. 89–157.
- Mathieu, Jon: *Die dritte Dimension. Eine vergleichende Geschichte der Berge in der Neuzeit*. Basel, 2011. 162.
- Moraldo, Delphine: „Les rois de la montagne.” *Quand les grandes alpinistes britanniques se distinguent des touristes*. Clastres et al. (dir.): *Gravir les Alpes*, 85–93.
- Runggaldier, Ingrid: *Frauen im Aufstieg. Auf Spurensuche in der Alpingeschichte*. Bozen 2011.
- Schmid, Jost: *Alpenblicke. Wahrnehmungsgeschichte eines Berges*. In: Anker, Daniel (hg.): *Bergwelten*. Zürich–Bern, 2013. 20–29.
- Szász Géza: *Hogyan olvassunk útleírást?* *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Acta Universitatis Szegediensis*, 35–36. (Új folyam 4–5) 2000. 53–80.
- Tissot, Laurent: *Histoire du tourisme en Suisse au XIXe siècle. Les Anglais à la conquête de la Suisse*. Neuchatel, 2017.
- Wirz, Tanja: *Gipfelstürmerinnen. Eine Geschlechtergeschichte des Alpinismus in der Schweiz 1840–1940*. Baden, 2007.